

А-43 Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. III. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. – С. 213-218.

УДК 619.899+378.147

*Л.А.Снівак,
Я.О. Снівак*

ВМІННЯ ВЕСТИ ФЕНОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Спостереження за сезонними змінами у природі являють собою як засіб навчальної, так і розумової діяльності, відіграють важливу роль у вихованні та корекції розвитку розумово відсталої дитини. Їх проведення передбачає розвиток не тільки загальних вмінь, необхідних для спостереження: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, але й специфічних: відбирати об'єкти для спостережень, тривалий час утримувати в зоні уваги спочатку відібрані об'єкти, встановлювати зв'язки та залежності між різними об'єктами спостережень, використовувати метеорологічні прилади та умовні позначення.

Ключові слова: фенологічні спостереження, діти з інтелектуальними вадами, корекційно-виховна робота.

Наблюдения за сезонными изменениями в природе представляют собой способ как учебной, так и умственной деятельности, играют важную роль в воспитании и коррекции развития умственно отсталого ребенка. Их проведение предусматривает развитие не только общих умений, необходимых для наблюдения: умений анализировать, синтезировать, сравнивать, обобщать, но специфических: отбирать объекты для наблюдения, длительно удерживать зоне внимания первоначально выбранные объекты, устанавливать связи и зависимости между разными наблюдаемыми объектами и явлениями; использовать метеорологические приборы и условные обозначения.

Ключевые слова: фенологические наблюдения, дети с интеллектуальными нарушениями, коррекционно-воспитательная работа.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти в Україні у XXI ст., виняткового значення набуває проблема навчання, виховання,

розвитку і корекції особистості з інтелектуальними вадами.

У дефектології розвиток дитини з порушеннями розумової сфери розглядається з позиції нерозривного зв'язку інтелекту та особистості у

цілому (В. Бондар, Л. Вавіна, А.Висоцька, І. Дмитрієва, І. Єременко, Г. Мерсіянова, В. Синьов, Н. Стадненко, В. Турчинська, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.), тому проблема подальшого вдосконалення змісту навчання як найвищої форми систематизації знань, найважливішого структурного компоненту наукового світогляду набула особливого значення та актуальності, а дослідження різних його аспектів увійшли до складу найбільш пріоритетних у педагогіці та психології.

Значущість цієї проблеми щодо спеціальної школи доповнюється її корекційним аспектом, оскільки відомо, що низький рівень пізнавальних можливостей учнів з інтелектуальними вадами значно ускладнює узагальнення, систематизацію та інтеграцію навіть набутих знань, що, у свою чергу позначається на формуванні у них правильного розуміння оточуючого світу (Л. Виготський, І. Єременко, В. Петрова, С. Рубінштейн, Ж. Шиф та ін.), зокрема і екологічної ситуації в країні.

У зв'язку з цим виникає потреба у пошуках найбільш ефективних шляхів реалізації корекційного потенціалу спостережень у природі.

В олігофренопедагогіці неодноразово підкреслювався позитивний вплив таких спостережень на результати навчальної діяльності школярів та корекцію розумового розвитку (Е. Ковальова, В. Синьов, Л. Співак, Л. Стожок, В. Турчинська, Т. Ульянова, К. Ягодовський).

Дослідженнями доведена необхідність спеціальної організації сприйняття учнями об'єктів та явищ природи (Д. Брунер, Л. Занков, Є. Кабанова – Мелер, А. Липкіна, Н. Лур'є, Б. Пінський, Н. Стадненко та ін.), тому що спостереження, будучи особливим психічним процесом, являють собою засіб як навчальної, так і розумової діяльності. Разом з тим спостереження відіграють і важливу роль у вихованні та корекції розвитку розумово відсталого дитини, екологічне виховання школярів взагалі не може бути ефективним без організації систематичних фенологічних спостережень.

У дослідженнях Б. Ананьєва, К. Левітова, Л. Занкова, М. Ярмолевич та ін. вказується на те, що проведення спостережень учнями вимагає від них умінь аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, підкреслювати суттєве, найбільш вагоме для характеристики явищ та предметів природи, встановлювати зв'язки та взаємовідношення. Поряд із складними загальними вміннями проведення спостережень у природі передбачає оволодіння специфічними вміннями. Нами були виділені найбільш вагомі (у аспекті нашого дослідження) структурні компоненти такихвмінь:

- відбір об'єктів для спостереження;
- тривале утримання в зоні уваги спочатку відібраних об'єктів;
- встановлення зв'язків та залежностей між різними об'єктами спостережень;
- використання метеорологічних прикладів та спеціальних умовних позначень.

У зв'язку з тим, що вміння вести фенологічні спостереження в природі первинно формуються у початкових класах (згідно програми) ми вважали за необхідне вивчити, чи зберігаються вони у старшокласників, чи удосконалюються потім. У своєму дослідженні нам важливо було з'ясувати і що розуміють учні під поняттям "вести фенологічні спостереження".

З цією метою спеціально аналізувалося, які об'єкти та в якій кількості відбирають учні для фенологічних спостережень, чи охоплені спостереженням об'єкти рослинного, тваринного світу, трудова діяльність людини у взаємозв'язку зі змінами погоди.

У дослідженні брали участь близько 50 учнів 6-9 класів спеціальних шкіл м. Слов'янська. Їм було запропоновано протягом місяця кожен день самостійно вести спостереження за змінами живої та неживої природи, трудової діяльності людини, фіксувати результати в окремих зошитах. Додаткових пояснень не надавалося, періодично педагоги нагадувати учням про необхідність виконання такої роботи.

Результати проведеного дослідження показали, що учні старших класів мають різні рівні розвитку вмінь вести фенологічні спостереження. Нами було виявлено три таких рівні: I - високий, II – середній, III – низький.

До першого, високого рівня увійшли учні (6%), котрі оволоділи такими вміннями.

З самого початку спостережень ними були відібрані об'єкти з кожної передбаченої нашим дослідженням групи явищ: неживої природи (зміни температури повітря, хмарності, характеру опадів, напряму повітря), рослинного світу (рослини саду, городу, квітково – декоративні рослини, рослини оточення школи), тваринного світу (комахи, птахи, земноводні), сезонні зміни у трудовій діяльності людей (на селі, у місті) та систематично проводились за ними спостереження.

Окрім того, учні цієї групи робили самостійні спроби встановлення зв'язків та взаємозалежностей між змінами неживої природи та об'єктами рослинного та тваринного світу, трудової діяльності людини.

Для проведення метеорологічних спостережень, вони використовували показники метеорологічних приладів (термометр, флюгер), результати спостережень фіксували за допомогою умовних позначень.

Наведемо приклад записів учениці 7-го класу Ганни Б.: "21 квітня, +18°. Сьогодні з'явилися перші квіти на вишнях у садку, на клумбі розквітло 5 тюльпанів, біля паркану розквітли у великій кількості кульбаби. На грядці у школі добре зійшла редиска, тому що ми її добре зволожували. Біля квітів багато бджіл та метеликів, значить вони вже прокинулись. До балкону прилітають ластівки, десь чути на болотах голоси жаб. Вже тепло і земля тепла, у полях йде сівба, а у місті прибирають грядки, обкопують клумби".

Другий середній рівень складали 30% учнів, спостереження котрих

були менш повними, однобічними. Для спостережень вони відбирали по дві групи об'єктів рослинного світу (рослини саду, рослини оточення школи) та тваринного світу (птахи, комахи), не у повному обсязі проводили спостереження за об'єктами неживої природи, обмежуючись фіксацією змін температури, повітря, хмарності, характеру опадів, а спостережень за змінами у трудовій діяльності людей на селі та у місті вони зовсім не вели.

Зміни об'єктів рослинного світу учні цієї групи регулярно реєстрували, а іноді відмічали появу окремих перших змін чогось у природі, наприклад, поява першого листя, перших квітів тощо. Спостереження за об'єктами тваринного світу (птахи, комахи) учні проводили епізодично, констатуючи лише окремі найбільш яскраві зміни різних об'єктів, що входять до цієї групи.

Метеорологічні спостереження ними проводилися не у повному обсязі (зміни температури повітря, хмарності, характеру опадів), окрім цього, обмежено використовували метеорологічні прилади, головним чином термометри; флюгером школярі користуватися не вміли. Записи змін явищ у неживій природі робили за допомогою п'яти умовних позначень: (ясно, похмуро, мінлива хмарність, зміни температури повітря, опади). Спроб встановити причинно-наслідкові зв'язки та залежності учні цієї групи не робили.

Спостереження школярів носили головним чином фіксуєчий характер. Яскравою ілюстрацією цього є записи учня 8-го класу Руслана С.: "20 квітня, + 17°, розквітли абрикоси, починають розквітати вишні, на клумбах біля школи теж з'явилися перші квіти. Бачив, як горобці клювали хліб".

Учні, котрих було віднесено до третього низького рівня вмінь вести спостереження за змінами у природі, відбирали тільки яскраві зміни деяких об'єктів рослинного світу (переважно рослини саду), об'єкти тваринного світу; сезонні зміни у праці людей школярі зовсім не виділяли, а метеорологічні явища відмічалися ними лише за двома показниками: зміни температури повітря та хмарності. Таких учнів виявилася найбільша кількість – 64%.

У зв'язку з тим, що спостереження за об'єктами живої природи старшокласники фактично не проводили, а відмічали лише найбільш яскраві зміни тільки у рослинному світі, то мова про становлення причинно-наслідкових зв'язків не йшла.

Майже всі учні цієї групи не мали навичок користуватися метеорологічними приладами. У зошитах відмічались лише деякі зміни у природі чотирма умовними знаками (хмарно, мінлива хмарність, ясно, температура повітря). Прикладом можуть бути записи учня 7-го класу Артура К.: "Сьогодні 15 квітня, + 14°. На яблунах та грушах з'явилося листя".

Слід сказати, що серед школярів старших класів була і група учнів,

котрі зовсім не могли виконати запропоновані завдання.

Порівнюючи рівні розвитку вмінь вести спостереження у природі учнів старших класів, зазначимо, що принципової різниці у вміннях вести спостереження за об'єктами неживої природи не має. Так, майже всі учні, котрих було віднесено до першого, другого та третього рівнів, для спостереження за об'єктами неживої природи виділяють зміни температури повітря та хмарність. Для запису метеорологічних спостережень використовують від 5 до 7 умовних позначень.

Суттєва різниця відзначається лише у вміннях відбирати для спостережень об'єкти рослинного та тваринного світу, пов'язувати свої спостереження зі змінами, які відбуваються у трудовій діяльності людей на селі та у місті.

Учні, котрих було віднесено до першого рівня, для спостережень виділяли чотири об'єкти рослинного світу та три – тваринного, пов'язуючи свої спостереження із сезонними змінами на селі та у місті; до другого – виділяли та вели спостереження за двома групами об'єктів рослинного світу, епізодично відмічали яскраві зміни різних об'єктів тваринного світу та зовсім не проводили спостереження за змінами у трудовій діяльності людини.

Учні з низьким третім рівнем умінь проводили лише обмежені спостереження за однією групою об'єктів рослинного світу, при цьому відмічали не всю послідовність циклу їх розвитку, а лише деякі яскраві зміни, при чому зовсім різних рослин, які входили до цієї групи. Спостережень за змінами об'єктів тваринного світу та працею людей на селі і у місті вони не проводили.

Спроби встановлення причинно – наслідкових зв'язків були властиві лише для школярів першого рівня, учні другого та третього рівнів не мали навіть матеріалу, використовуючи який. Можна встановлювати такі зв'язки, оскільки вміння вести спостереження за сезонними змінами у природі у них практично не сформовані.

Як показало наше дослідження, рівень сформованості вмінь вести фенологічні спостереження у старшокласників у цілому низький. Для спостережень учні відбирають обмежену кількість об'єктів, головним чином не живої природи, не можуть довгий час фіксувати увагу на обраних об'єктах, лише епізодично відзначаючи деякі яскраві зміни у житті рослинного та тваринного світу, змін у трудовій діяльності людини не спостерігають зовсім, не вміють встановлювати зв'язки та залежності між явищами живої та неживої природи. Більшість школярів не використовують для спостережень метеорологічні прилади (термометр, флюгер), не знають умовних позначень.

Наведені вище факти свідчать про відсутність в учнів старших класів правильного розуміння самого змісту фенологічних спостережень, тому спостереження проводяться ними не систематично та не за усіма групами об'єктів. Це призводить до того що спостереження учнів з

інтелектуальними вадами являють собою окремі дії, а не цілісну завершену діяльність, підсумком якої повинні бути повні та правильні уявлення про явища у природі. Однією з причин цього є, на наш погляд, відсутність уваги у школах до роботи стосовно організації спостережень за природою, що негативно вплине як на якість засвоєння учнями спеціальної школи програмного матеріалу з природознавства, так і на весь процес екологічного виховання школярів.

Список використаних джерел

1. Богоявленский Д.Н. Формирование приемов умственной работы учащихся как путь развития мышления и активизации обучения / Вопросы психологии. – 1962. – № 3. – С. 74-82.

2. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 500 с.

3. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследование мышления в советской психологии. – М.: Изд. МГУ 1966. – С. 236-238.

4. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей. – К.: Вид. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 224 с.

Theoretical foundation for the organization of phonological observation in the senior classes of a special school based on Galperin's teaching concerning the stage-by-stage formation of mental actions is considered in the article.

Keywords: phonological observation, children with intellectual defects, correctional-educational work.